

U cjelini *Osvrt na pisanu kulturu i obrazovanje* (151–155) autor govori o intelektualnom životu i aktivnostima te pisanoj kulturi u gradovima donjeg međurječja u mjeri u kojoj to dopuštaju sačuvani oskudni izvori iz srednjovjekovnog razdoblja. Osvrće se na djelatnost srednjovjekovnih kaptolskih središta i pisanu građu ondje nastalu, zatim, na sačuvanu pisanu i umjetničku baštinu. Posebna pažnja posvećuje se pitanjima obrazovanja koje je vezano za crkvene ustanove u gradovima kao kulturnim i intelektualnim centrima. U poglavlju je, također, prikazan i broj studenata iz pojedinih gradova donjeg međurječja na zapadnoeuropskim sveučilištima.

Zadnje poglavlje *Gradovi kao centralna mjesta i urbana mreža* (157–163) donosi analizu centralnih funkcija gradova donjeg međurječja, od funkcije administrativnih centara županija, poput Požege i Vukova, vlastelinskih i biskupskih sjedišta, sjedišta stolnih kaptola kao vjerodostojnih mjesta (*loca credibilia*) i duhovnih centara. Funkcija gradskog središta povezana je i s prometnim značenjem gradskog naselja te je u mnogom ovisila i o smještaju na važnoj cestovnoj ili riječnoj prometnici. Naglašeno je, također, da su tijekom razdoblja 13. i 14. stoljeća urbanu mrežu činili prvenstveno kraljevski gradovi i sjedišta biskupija, a od 15. stoljeća dolazi do uspona velikaških gradova te prelaska kraljevskih gradova u privatne ruke.

U *Zaključku* knjige (165–170) autor sažima rezultate istraživanja iz prethodnih poglavlja i, naposljetku, rezimira da se gradovi donjeg međurječja u kontekstu urbane mreže Ugarskog Kraljevstva mogu svrstati u red manjih i srednjih centara što je u skladu s njihovim smještajem na margini Ugarske.

Na kraju, može se reći da je autor u potpunosti ispunio ciljeve s početka ove monografije ponudivši do sada prvi cjeloviti prikaz naselja s nesumnjivo gradskim karakteristikama i tijekom urbanizacije na području srednjovjekovne Požeške, Vukovske, Srijemske te dijela Baranjske županije južno od Drave. Može se uočiti da osobitu vrijednost ovog djela predstavlja i komparativni pristup temi, tj. usporedba s rezultatima istraživanja gradova u ostalim dijelovima srednjovjekovne Ugarske te činjenica da je autor svojim pristupom temi uspio navedeno izdanje približiti širem krugu čitatelja, tj. osim za stručnjake – povjesničare spomenuto izdanje prilagođeno je i svima ostalima koje zanima život srednjovjekovnih gradova na području donjeg međurječja. Na kraju, valja istaknuti da ovo izdanje, kao i autorova kasnija doktorska disertacija *Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih funkcija* obranjena na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 2018. godine koja se bavi još podrobnijom analizom više kategorija gradskih naselja u srednjovjekovnoj Vukovskoj županiji, predstavljaju više nego dobar model i osnovu za buduća istraživanja ne samo gradova današnje Slavonije i Srijema, nego i šireg područja Ugarske tijekom srednjovjekovnog razdoblja.

Petar Seletković

Márta Font – Gábor Barabás, *Coloman, King of Galicia and Duke of Slavonia (1208–1241): Medieval Central Europe and Hungarian Power*, Arc Humanities Press, Leeds 2019., 160 str.

Herceg Koloman (1208. – 1241.) jedan je od najvažnijih vladara hrvatske srednjovjekovne povijesti. Iako nikada nije postao ugarski kralj, petnaest godina obnašao je ulogu hercega te uvelike utjecao na povijesni razvoj savsko-dravskog međurječja, a u povijesti je ostao upamćen i njegov pokušaj sjedinjenja splitske nadbiskupije i zagrebačke biskupije. Knjiga *Coloman*,

King of Galicia and Duke of Slavonia (1208–1241) nastoji ovu zanimljivu povijesnu ličnost – koja je ostavila svoj trag, kao što autori navode, na cijeli niz današnjih srednjoeuropskih država – predstaviti stranoj publici. Riječ je o proširenom izdanju mađarskog izdanja iz 2017. godine te ujedno prvog biografiji ovoga kralja i hercega na engleskom jeziku.

Sama knjiga tematski je podijeljena na dva dijela. Prvi dio potpisuje Márta Font i u njemu se bavi Kolomanovim djetinjstvom i razdobljem života do 1226., tj. vremenom njegove vladavine kao kralja Galicije (poglavlja 1–6). Drugi dio, čiji je autor Gábor Barabás, bavi se Kolomanovim životom od 1226. do smrti 1241., točnije vremenom njegove vladavine kao hercega u Slavoniji, Hrvatskoj i Dalmaciji (poglavlja 7–14).

Već *Uvod*, u kojem autori donose i pregled dostupnih izvora, daje naslutiti najveći problem s kojim se povjesničari susreću pri proučavanju Kolomanova života i djela. Naime, o njemu je sačuvan tek manji broj isprava, nekolicina papinskih pisama i nekoliko kronika koje nerijetko pružaju potpuno kontradiktorne podatke te, kao što autori kroz analizu utvrđuju, često sadrže i legendarne elemente. Većina sačuvanih izvora odnosi se na njegov život nakon 1226., što se odražava i u ovdje problematiziranoj biografiji. Iako prvi dio knjige broji oko 50 stranica u njemu se, zapravo, autorica više bavi složenim odnosima između Kolomanova oca (ugarskog kralja Andrije II.), poljskih velikaša i galicijskih bo(l)jara, nego samim Kolomanom – što dakako nije propust autora, već posljedica manjka izvora. “Galicijski period” njegova života ipak je važan jer će nakon sporazuma u Spišu 1214. između Andrije II. i poljskog kneza Leška Koloman uz potporu pape 1214. ili 1215. biti okrunjen za kralja Galicije. Treba istaknuti kako su poglavlja prvog dijela nerijetko “(pre)gusto” pisana, tj. autorica previše ulazi u objašnjavanje genealoških poveznica između različitih aktera u sukobu oko Galicije, što se moglo jednostavno izbjeći s nekoliko grafičkih prikaza, kao što je to u slučaju geografskih odrednica uspješno realizirano s popratnim političkim kartama. Međutim, ova poglavlja ipak dobro prikazuju širinu i dubinu političkog sukoba u kojem se Koloman, kao dijete, zatekao zbog očevih aspiracija. Mladi princ u konačnici je izgubio prijestolje Galicije 1221. i čak privremeno završio kao talac Mstislava Hrabrog, nakon čega se povlači u Ugarsku – vjerojatno u Spiš – a političku borbu za Galiciju nastavlja njegov mlađi brat, princ Andrija. Koloman je ipak sa sobom iz Galicije ponio nešto što će zauvijek promijeniti povijest Slavonije – titulu *rex*.

Drugi dio knjige pruža puno više informacija o životu hercega Kolomana, na čemu treba zahvaliti prije svega njegovim sačuvanim vladarskim ispravama. Tako se već 1226. može pratiti njegova aktivnost u nekoliko dalmatinskih gradova, a od 1229. pa sve do smrti 1241. aktivnost u međurječju Save i Drave. Pitanja područja njegove vlasti te titulacije najvažnija su kojih se autor dotiče. Istovremeno riječ je i o jednim od važnijih pitanja slavonske srednjovjekovne prošlosti te, nažalost, i odličnim primjerima za prikazati najveće mane ove knjige. Naime, autor(i) se gotovo u potpunosti oslanjaju na mađarsku historiografiju uz tek povremeno referiranje na hrvatsku historiografiju i to u pravilu ne onu najrecentniju, što je veliki propust u djelu koje se poglavito bavi prostorom Hrvatske i Slavonije. Iako je hrvatska historiografija odavno prepoznala važnost hercega Kolomana za razvoj Kraljevstva Slavonije, ova knjiga u analizi hercegovine titulacije nastoji dokazati kako su svi spomeni Kolomana kao kralja Slavonije, tj. Slavonije kao kraljevstva, nevjerodostojni. Čak i kada je u pitanju jedna isprava u kojoj Koloman 1232. godine Slavoniju naziva “našim kraljevstvom” (... *in regnum nostrum videlicet Sclauoniam*, CD 3, str. 369), autori tek kratko navode da “postoji samo jedan navod iz Kolomanovih isprava u kojem on svoj teritorij naziva *regnum* ... međutim riječ je tek o jednom slučaju, upitnoj formulaciji riječi te je i sama isprava poznata samo iz kasnijeg prijepisa” (83). Prezentacija

ovoga podatka problematična je na više razina. Naime, riječ je o vladaru o kojem imamo tek nekolicinu sačuvanih isprava koje je on sam izdao, stoga tvrdnje iz jedne isprave ne možemo odbaciti temeljem konstatacije da je riječ "tek o jednom slučaju". Nadalje, iako je većina Kolomanovih isprava danas poznata zahvaljujući kasnijim prijepisima, autori to ističu jedino kod isprava koje ne idu u prilog njihovoj tezi. Točnije, iako navod da je "isprava poznata samo iz kasnijeg prijepisa" nije pogrešan *per se*, činjenica da se isto ne ističe i kod isprava koje su također poznate iz kasnijih prijepisa, a koje autori koriste za argumentaciju teze da Koloman Slavoniju nikada ne naziva kraljevstvom i sebe njenim kraljem, daje naslutiti očitu pristranost autora i u najmanju ruku lošu analizu te formulaciju riječi koja čitatelja navodi na krivi sud. Moguće da je i u ovom slučaju dio problema što autori nisu dovoljno upoznati s hrvatskom historiografijom. Naime, kronologija izvora jasno pokazuje da se prije Kolomanova dolaska u Slavoniju ona nikada ne naziva kraljevstvom, a da će svega tri desetljeća nakon njegove smrti, 1273., u Slavoniji biti oformljen "opći sabor kraljevstva čitave Slavonije" (*Congregatio regni totius Sclavonie generalis*, CD 6, str. 25–28). Spomeni Slavonije kao kraljevstva, koji će u konačnici rezultirati dobivanjem vlastitog grba (1496.) i spomenom u vladarskoj tituli kralja Vladislava II. Jagelovića (1492.), započeli su upravo početkom 13. stoljeća. Teško da navedeno možemo odbaciti kao čistu koincidenciju, posebno ako na umu imamo i činjenicu da je Koloman i nakon gubitka Kraljevstva Galicije nastavio koristiti titulu *rex*. Bilo da je Koloman zaista sebe smatrao slavonskim kraljem i Slavoniju kraljevstvom, ili da je tek riječ o nedorečenosti terminologije zbog koje se Slavonija počinje nazivati kraljevstvom, njegova uloga u formiranju *Regnum Sclavoniae* neupitna je.

Nećemo ulaziti previše u pitanje teritorija Kolomanove vladavine, budući da i u tom pitanju susrećemo slične probleme. Možemo tek kratko konstatirati da je šteta što autori nisu posvetili više vremena prikupljanju djela hrvatske historiografije i to posebno one recentnije. Prije svega mislim na odličnu studiju Tomislava Balija iz 2014. (*Slavonski meandar: Prostor i pojam Slavonije u XIII. stoljeću*) u kojoj se autor bavi upravo pojmom Slavonije u 13. stoljeću i to velikim dijelom temeljem diplomatske građe hercega Kolomana, ali i drugih hercegskih te banskih isprava. Vjerujem da bi važnost Kolomana za hrvatsku povijest, kao i teritorij njegove vlasti, bili mnogo kvalitetnije i bolje prikazani i analizirani da su autori u rukama imali spomenutu knjigu. Sličnu pogrešku, nastalu zbog nepoznavanja historiografije ili nedovoljno temeljitog pregledavanja Smičiklasova *Codexa Diplomaticusa*, autori čine i kada konstatiraju da je u Kolomanovo vrijeme titula bana redefinirana te da je od tada hrvatski ban imao vlast i u Slavoniji te nosio titulu "bana cijele Slavonije" (86). Naime, i kasnije su se uz bana "čitave Slavonije" javljali i drugi banovi. Tako se primjerice 1275. godine spominje Ivan *banus tocius Sclavonie*, ali i Nikola *banus tocius Croacie*, tj. *banus tocius Croatie et Dalmatie* (Bali, *Slavonski meandar*, 118).

Izuzev spomenutih problema ostatak drugoga dijela pruža dobar pregled Kolomanove hercegške vlasti. Tako autori temeljem njegovih, ali i kraljevskih, isprava rekonstruiraju svjetovnu i crkvenu aktivnost, prije svega u vidu izdavanja povelja, aktivnosti u raznim sudskim sporovima te rekonstruiraju krug njegovih suradnika. Kolomanova uključenost u rat s bosanskim banom Ninoslavom mogla je biti i kvalitetnije obrađena (ponovno, problem je nedovoljno poznavanje hrvatske, a u ovom slučaju i bosanskohercegovačke historiografije), no svejedno pruža dobar i koncizan pregled njegove križarske aktivnosti protiv bosanskih herezika. Za hrvatsku povijest i historiografiju posebno je važno potpoglavlje koje se bavi pitanjem hercegovih težnji za sjedinjenjem splitske nadbiskupije i zagrebačke biskupije (96–98). Naime,

riječ je o ambicioznom pokušaju koji bi – da je uspješno realiziran – doveo gotovo cijeli prostor današnje Hrvatske (ali i šire) pod jedinstvenu crkvenu vlast. Ishodi ovakve reforme crkvene organizacije mogu biti tek poticaj za diskusije jer je cijelu reformu prekinula Kolomanova smrt 1241. i dolazak novog pape u Rim koji nije bio blagonaklon ideji, ali niti zagrebačkom biskupu Stjepanu. Pitanje crkvenog uređenja ipak otvara prostor za diskusiju o ranije spomenutom problemu Kolomanove kraljevske titule. Naime, poznato nam je da je bio spreman zagrebačkom biskupu Stjepanu prepustiti i mjesto hercega, što nameće pitanje je li možda doista mislio sebe titulirati kao kralja Slavonije, čime bi zadržao nadređeni položaj i vlast? Kao i u slučaju unije Zagreba i Splita odgovor nam nije poznat jer je tatarska provala prekinula Kolomanove planove. U bitki kod rijeke Šajo (11. travnja 1241.) tada tridesetogodišnji Koloman teško je ranjen te je u konačnici podlegao ranama i preminuo iste godine u Čazmi.

Svakako treba pohvaliti tehnička pomagala. Djelo broji više geopolitičkih karata koje na jednostavan način vizualiziraju okolnosti u kojima se odvijao Kolomanov život, što je posebno bitno za prvi dio knjige koji bi, zbog cijelog niza uključenih strana, inače bilo gotovo nemoguće popratiti. Također tu su i glosar osoba i nazivlja mjesta spomenutih u knjizi (uključujući današnji naziv, današnje engleske i mađarske oblike te oblike spomenute u izvorima) te vremenska lenta Kolomanova života.

Coloman, King of Galicia and Duke of Slavonia (1208–1241) knjiga je koja će svakako pridonijeti hrvatskoj historiografiji, ali je isto tako i knjiga koja je propustila veliki potencijal da postane pravo transnacionalno historiografsko djelo i poveže mađarsku i hrvatsku historiografiju u biografskoj sintezi jednog od najvažnijih pojedinaca hrvatsko-ugarskog srednjovjekovlja. Djelo je možda najbolje promatrati kao sintezu mađarske historiografije o kralju i hercegu Kolomanu koje će u budućnosti poslužiti hrvatskim istraživačima kao polazišna točka za njihova istraživanja i dopune koje su, kao što smo na nekoliko primjera pokazali, svakako potrebne.

Filip Šimunjak

Cosmin Popa-Gorjanu, *Medieval Nobility in Central Europe: The Himfi Family*, Editura Mega, Cluj-Napoca 2019., 250 str.

Cosmin Popa-Gorjanu, profesor na sveučilištu "1 Decembrie 1918" iz Alba Iulije, 2019. je objavio knjigu *Medieval Nobility in Central Europe: The Himfi Family*, u izdanju nakladničke kuće Editura Mega. Korijeni knjige sežu daleko dublje u prošlost budući da je kao osnova knjige poslužila autorova doktorska disertacija o obitelji Himfi obranjena 2004. na sveučilištu Central European University pod mentorstvom Jánosa M. Baka, koju je autor za potrebe objavljivanja revidirao i nadopunio. Predmet knjige je obitelj Himfi u razdoblju od sedamdesetih godina 13. stoljeća do četrdesetih godina 15. stoljeća. Obitelj je u literaturi poznata ponajviše po svom najpoznatijem članu, Benediktu Himfiju, čiji je vrhunac karijere čast bana Bugarske u razdoblju od 1366. do 1369., pri čemu se onda svatko tko se bavio politikom Ludovika I. spram Bugarske šezdesetih godina 14. stoljeća nužno doticao i Benedikta, ali bez dubljih razmatranja cijele povijesti obitelji. Osim članova obitelji koji se sporadično spominju u sklopu studija koji se bave lokalnom poviješću kasnosrednjovjekovnog Banata ponešto je više pažnje u historiografiji dobila i Benediktova kćer Margarita, koja je završila u osmanskom zarobljeništvu u posljednjem desetljeću 14. stoljeća otkud je kasnije i oslobođena. Gradeći i